

ΥΠ.Ε.Π.Θ., Ένταξη παιδιών παλινοστούτων & αλλοδαπών στο σχολείο για τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση (Γυμνάσιο). Πρακτικά Διημερίδας με θέμα: «Διδασκαλία και μάθηση στο πολυπολιτισμικό σχολείο: διδακτικές προσεγγίσεις και εκπαιδευτικό υλικό». Επιστ. Υπεύθ. Ζ. Παπαναούμ. Θεσσαλονίκη, 10-11 Δεκεμβρίου 2008.

Προαγωγή της διαπολιτισμικότητας στα πολυπολιτισμικά Βαλκάνια¹: Πρόταση για την ελληνική σχολική διδακτική πράξη

(σσ. 103-115)

Φωτεινή Τολούδη

1. Εισαγωγή

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι, σε επίπεδο ελληνικής εκπαίδευσης, το διαμορφούμενο πολυπολιτισμικό περιβάλλον επηρεάζει εξίσου τόσο τους γηγενείς μαθητές όσο και εκείνους που προέρχονται από διαφορετικά πολυπολιτισμικά πλαίσια. Λόγω λοιπόν και της αμφίδρομης σχέσης κοινωνικής πραγματικότητας και εκπαίδευσης, στην έκδοση των νέων Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών (Σεπτέμβριος 2002), για πρώτη φορά τόσο χαρακτηριστικά τονίζεται ότι: «επιβάλλεται ένας επαναπροσδιορισμός του ρόλου του σχολείου με τελικό στόχο τη διαμόρφωση ενός ισχυρού σχολικού παιδαγωγικού περιβάλλοντος, ικανού να συμβάλλει στην αρμονική ένταξη του μαθητή στην κοινωνία»². Η αρμονική συμβίωση του συνόλου των μαθητών στη μικρή κοινωνία του σχολείου αποτελεί οiwνό αντίστοιχης μελλοντικής κοινωνικής συμπεριφοράς και προϋποθέτει ότι, κατά τη χάραξη της εθνικής πολιτικής για την παιδεία, λαμβάνονται υπόψη οι εκπαιδευτικές και κοινωνικές ανάγκες τόσο της κυρίαρχης πολιτισμικής ομάδας όσο και της πολιτισμικής ετερότητας. Έτσι, οι στόχοι των νέων Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών³ εστιάζουν βεβαίως στη διατήρηση και καλλιέργεια της εθνι-

1 Αφορμή για την ανακοίνωση αυτή στάθηκε μία συζήτηση με Ευρωπαίους συναδέλφους στο πλαίσιο ενός σεμιναρίου Βαλκανιολογίας το 2007. Η συζήτηση αφορούσε στη μεταβαλλόμενη σύνθεση των Ευρωπαϊκών κοινωνιών, οι οποίες, στο πλαίσιο της ελαχιστοποίησης των αποστάσεων και των νέων δυνατοτήτων επικοινωνίας και ανταλλαγής πολιτιστικών αγαθών, εμπλουτίζονται συνέχεια με άτομα και φορείς διαφορετικών γλωσσικών και πολιτισμικών παραδόσεων. Γρήγορα η συζήτηση επικέντρωσε στα Βαλκάνια, στα οποία η αύξηση της πολιτισμικής ποικιλομορφίας από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 και ύστερα φαίνεται να έχει οδηγήσει σε μία σειρά φοβικών κυρίων και σπασμωδικών κινήσεων που αποκαλύπτουν μια βαθιά αδυναμία ή και άγνοια διαχείρισης της διαμορφούμενης κοινωνικής πραγματικότητας. Τότε οι Βούλγαροι, κυρίως συναδέλφοι ενδιαφέρθηκαν να μάθουν πώς αντιμετωπίζεται στην Ελλάδα η συμβίωση αυτόχθονα και μεταναστευτικού πληθυσμού. Όταν, ως σχετικό παράδειγμα, δόθηκε και το Πρόγραμμα «Ένταξη παιδιών παλινοστούτων και αλλοδαπών στο σχολείο για τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση (Γυμνάσιο)», που υλοποιείται από το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, υπήρξε τεράστιο ενδιαφέρον αφού μία εκ των αντανάκλαστικών όψεων της πολυπολιτισμικότητας στην κοινωνία αποτελεί και ο μικρόκοσμος του σχολείου. Έτσι ζητήθηκε, οι σχετικές λύσεις που υλοποιούνται στην Ελλάδα, να κοινοποιούνται και ευρύτερα, με την ελπίδα αυτή η ροή πληροφόρησης να αποδειχθεί ευεργετική. Κατά κάποιον τρόπο λοιπόν, αυτή η ανακοίνωση είναι η απάντηση στην παράκληση των συναδέλφων του γειτονικού κράτους.

2 ΥΠ.Ε.Π.Θ. - Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ.) και Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (Α.Π.Σ.) Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης, Αθήνα 2002, τ. 1, σ. 3.

3 Για τους στόχους βλ. ΥΠ. Ε.Π.Θ. - Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, *όπ. π.*, σ. 5-9.

κής ταυτότητας και την εθνικής πολιτισμικής κληρονομιάς μέσα από την ανάπτυξη της εθνικής, πολιτιστικής, γλωσσικής και θρησκευτικής αγωγής⁴, αλλά προωθούν και πρακτικές που διασφαλίζουν παράλληλα την ισότητα των ευκαιριών σε ομάδες με ιδιαίτερα πολιτισμικά και γλωσσικά χαρακτηριστικά, με στόχο την καταπολέμηση κάθε μορφής κοινωνικής παθογένειας⁵. Άλλωστε το διαμορφούμενο κοινωνικό περιβάλλον, με την ποικιλία σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό πολιτισμικών, γλωσσικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών, καταδεικνύει αυτό ακριβώς, δηλαδή την αναγκαιότητα: α) της άμβλυνσης φαινομένων ξενοφοβίας και ρατσισμού αλλά και β) την αποφυγή επιβολής ενός μονοδιάστατου πολιτισμικού μοντέλου⁶. Αυτό όμως σε καμία περίπτωση δεν σημαίνει και την αποδυνάμωση των κυρίαρχων παραδόσεων. Μάλιστα στο άρθρο 16 παρ. 2 του Ελληνικού Συντάγματος τονίζεται ότι «η παιδεία ... έχει σκοπό την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης των Ελλήνων.». Στο πλαίσιο όμως των σκοπών της εκπαίδευσης, και όπως προκύπτει από τα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών των συναφών γνωστικών αντικειμένων, «η καλλιέργεια της εθνικής συνείδησης προϋποθέτει ότι οι μαθητές και αυριανοί πολίτες ενστερνίζονται την αξία της εθνικής ανεξαρτησίας, αναγνωρίζοντας ταυτόχρονα το ίδιο δικαίωμα σε όλους τους λαούς»⁷. Έτσι, ως γενική αρχή της εκπαίδευσης εισάγεται, εκτός των άλλων, και «η ενίσχυση της πολιτισμικής και γλωσσικής ταυτότητας στο πλαίσιο μιας πολυπολιτισμικής κοινωνίας»⁸. Αυτό, σε πρακτικό επίπεδο, σημαίνει ότι όταν κάποιος, είτε ανήκει στην κυρίαρχη πολιτισμική ομάδα μιας κοινωνίας είτε όχι, γνωρίσει καλά τον εαυτό του και σεβαστεί τις αξίες που του έχουν κληροδοτηθεί αναπτύσσει εκείνο το κριτικό πνεύμα που του χρειάζεται για να μπορέσει στη συνέχεια να σεβαστεί και να αποδεχθεί το διαφορετικό στοιχείο και να προσαρμοστεί ενδεχομένως σε ένα νέο πολιτισμικό περιβάλλον⁹.

Εφαρμογή αυτής της γενικής αρχής της εκπαίδευσης αποτελεί και η πρόταση που ακολουθεί.

2. Στόχος της πρότασης

Η πρόταση αυτή αφορά στην ανάπτυξη και καλλιέργεια διαπολιτισμικής συμπεριφοράς σε εκείνους τους παλιννοστούντες και αλλοδαπούς μαθητές του γυμνασίου, που δεν επιθυμούν να αφομοιωθούν από την ελληνική κοινωνία, αλλά να ενταχθούν σε αυτήν αρμονικά και ισότιμα. Υποδεικνύει τρόπους: α) για την αναζήτηση, καλλιέργεια και ενδυνάμωση του ιδιαίτερου πολιτισμικού τους κεφαλαίου¹⁰, που αποτελεί προϋπόθεση για την ανάπτυξη της προσωπικής και πολιτισμικής τους

4 *Αυτόθι*, σ. 8.

5 *Αυτόθι*, σ. 3. Θα πρέπει επίσης να τονιστεί και η ιδιαίτερη μνεία που γίνεται στην καλλιέργεια και της ταυτότητας του Ευρωπαίου Πολίτη, με την ταυτόχρονη όμως «*διατήρηση της εθνικής ταυτότητας και της πολιτισμικής αυτογνωσίας*». *Αυτόθι*, σ. 3, 5. Φαίνεται ότι το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο λαμβάνει υπόψη αντίστοιχα συμπεράσματα επιστημονικών ερευνών που καταδεικνύουν τον ανεπαρκή εθνικό προγραμματισμό για τη διαμόρφωση ευρωπαϊκής συνείδησης κατά τη σχολική φοίτηση. Βλ. ενδεικτικά Α. Καψάλης & Α. Κεσίδου, «Η ευρωπαϊκή διάσταση στα σχολικά βιβλία του Ελληνικού Δημοτικού σχολείου», *Μακεδόν* 10/2002, σ. 61.

6 *Αυτόθι*, σ. 5.

7 *Αυτόθι*, σ. 9.

8 *Αυτόθι*, σ. 7.

9 Πρβλ. και το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής ε' και στ' τάξης της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης. ΥΠ. Ε. Π. Θ. - Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, *Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (Δ. Ε. Π. Π. Σ.) και Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (Α. Π. Σ.) Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης*, Αθήνα 2002, σ. 288- 297.

10 Στον όρο «πολιτισμικό κεφάλαιο» ενός λαού ή ενός πληθυσμού συμπεριλαμβάνονται ο Εθνικός Μύθος - όταν πρόκειται για έθνος-, η Ιστορία, η Τέχνη, μύθοι, θρύλοι, παραδόσεις καθώς και ήθη και έθιμα του παρελθόντος αλλά και της σύγχρονης καθημερινότητας.

ταυτότητας, αλλά και β) για τη δρομολόγηση της αρμονικής ένταξής τους στον κοινωνικό και επαγγελματικό ιστό της χώρας υποδοχής, με την καθοδήγηση των δίγλωσσων μαθητών, σε μια βαθύτερη αντίληψη της καθημερινότητας και της πολιτισμικής κληρονομιάς της δεύτερης πατρίδας τους, η οποία θα συμβάλει με τη σειρά της στην αποτροπή της περιθωριοποίησης και στην προαγωγή της συναισθηματικής τους ασφάλειας.

Η πρόταση αυτή λαμβάνει σοβαρά υπόψη την ιδιαίτερα ευαίσθητη περίοδο της εφηβικής ηλικίας, κατά την οποία γίνεται η φοίτηση στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, και προσπαθεί να συμβάλει στην ομαλή εξέλιξη του μαθητή, όταν αυτός καλείται να αντιμετωπίσει τη στρεσογόνο πρόκληση που προέρχεται από την έκθεσή του σε ένα νέο πολιτισμό. Έτσι, κατά το πρώτο σκέλος της πρότασης, επιδιώκεται η προστασία της ψυχικής υγείας¹¹ του μαθητή, καθώς η διεργασία ενεργής εξερεύνησης θεμάτων της εθνικής του ταυτότητας - όταν πρόκειται για αλλοδαπό - ή πολιτισμικού κεφαλαίου - όταν πρόκειται για παλιννοστούντα, και το αίσθημα ικανοποίησης, περηφάνιας και σιγουριάς¹² που πηγάζουν από αυτή τη γνώση, μπορούν να τον προστατέψουν από πιθανά στερεότυπα, προκαταλήψεις και ρατσιστικές τάσεις της κυρίαρχης κοινωνίας εναντίον της εθνικής ή πολιτισμικής του ομάδας. Το δεύτερο σκέλος της πρότασης συνδέεται επίσης με την εσωτερική αναστάτωση που προκαλεί η κατά τη διάρκεια της εφηβείας ενσωμάτωση αλλαγών σε πολλαπλά επίπεδα. Έτσι, ο τρόπος αντίληψης του κοινωνικού περιβάλλοντος με τη δυνατότητα ισότιμης συμμετοχής στις γνώσεις της κυρίαρχης ομάδας, που το καθιστούν γνώριμο και φιλικό, καθώς επίσης και η αίσθηση της αναγνώρισης και της επιβράβευσης στη χώρα υποδοχής, είναι δυνατό να συμβάλουν αποτελεσματικά στην προαγωγή τόσο της νοημοσύνης του μυαλού (λογική) όσο και της νοημοσύνης της καρδιάς (συναίσθημα). Και όταν αυτά τα δύο συμπληρωματικά μέρη αλληλεπιδρούν ικανοποιητικά, προάγεται τόσο η πνευματική ικανότητα όσο και η συναισθηματική ευτυχία¹³, καθιστώντας τον αλλοδαπό και παλιννοστούντα έφηβο ψυχικά ανθεκτικό και ψυχολογικά επαρκή.

Για την εφαρμογή αυτής της πρότασης προτείνεται η αξιοποίηση κειμένων από ειδικά σχολικά βοηθήματα Ελληνικής Γλώσσας και Λογοτεχνίας¹⁴. Η εφαρμογή όμως αυτή για να λειτουργήσει αποτελεσματικά χρειάζεται συμπληρωματικά και την αξιοποίηση των εμπειρικο-βιωματικών γνώσεων αυτών των παιδιών, καθώς η βιωματική διδασκαλία προωθεί την ανακαλυπτική μάθηση και οδηγεί στην καλλιέργεια αξιών και προτύπων συμπεριφοράς¹⁵.

11 Για τους παράγοντες που μπορούν να παίξουν προστατευτικό ρόλο στην ψυχική υγεία του παλιννοστούντα και αλλοδαπού μαθητή βλέπε το ιδιαίτερα διαφωτιστικό άρθρο της Φ. Μόττη-Στεφανίδη, «Ψυχικά ανθεκτικοί μετανάστες/παλιννοστούντες μαθητές: προστατευτικοί παράγοντες και παράγοντες επικινδυνότητας», *Διαπολιτισμικές διαδρομές. Παλιννόστηση και ψυχοκοινωνική προσαρμογή*, επιμ. Α. Παπαστυλιανού, Αθήνα 2005, σ. 166- 193 και ιδιαίτερα τις σελίδες 177- 179 και 183. Επίσης για τις δυσκολίες προσαρμογής των μεταναστών και των παλιννοστούντων βλ. ενδεικτικά Ν. Παλαιολόγου - Ο. Ευαγγέλου (επιμ.), *Διαπολιτισμική παιδαγωγική. Εκπαιδευτικές, Διδακτικές και Ψυχολογικές Προσεγγίσεις*, Αθήνα 2003, σ. 34 - 38.

12 Η διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας θεωρείται ότι συμπίπτει με τη διαμόρφωση της ταυτότητας του Εγώ και συντελείται κυρίως κατά τη διάρκεια της εφηβείας. σ. 179.

13 Για την αναγκαιότητα της ισότιμης ανάπτυξης αλλά και αλληλεπίδρασης των δύο ειδών νοημοσύνης, βλ. ενδεικτικά: D. Goleman, *Η συναισθηματική νοημοσύνη*, μτφ. Α. Παπασταύρου, Αθήνα 1998.

14 Πρόκειται για υποστηρικτικό εκπαιδευτικό υλικό (βοηθήματα), που παρήχθη κατά την προηγούμενη φάση του προγράμματος «Ένταξη παιδιών παλιννοστούντων και αλλοδαπών στο σχολείο - για τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση (Γυμνάσιο)». Αποτελούν εκδόσεις του Κέντρου Διαπολιτισμικής Αγωγής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

15 ΥΠ. Ε. Π. Θ. - Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, *όπ. π.*, σ. 3., <http://www.eduportal.gr> και <http://psychognosia.blogspot.com>

3. Μεθοδολογία¹⁶

3.1 Επιλογή δείγματος για εντοπισμό παραδειγματικών αναφορών

Για τον εντοπισμό και την υπόδειξη κειμένων, που μπορούν να συμβάλουν στην προαγωγή της διαπολιτισμικότητας κατά τη διδακτική πράξη, επιλέχθηκε να αναλυθούν όλα τα βοηθήματα Ελληνικής Γλώσσας, τα οποία διδάσκονται στα μαθήματα ενισχυτικής διδασκαλίας οι παλιννοστούντες και αλλοδαποί μαθητές, καθώς και τρία βοηθήματα Λογοτεχνίας χαμηλού έως μέτριου βαθμού γραμματικής δυσκολίας. Πρόκειται λοιπόν για τα βοηθήματα:

- Υπόθεση Γλώσσα: Ενεστώτας (2003).
- Υπόθεση Γλώσσα: Μέλλοντας (2003).
- Υπόθεση Γλώσσα: Παρελθόν Ρήματα σε -ω (2003).
- Υπόθεση Γλώσσα: Παρελθόν Ρήματα σε -μαι (2003).
- Υπόθεση Γλώσσα: Υποτακτική (2003).
- Υπόθεση Γλώσσα: Προστακτική (2003).
- Υπόθεση Γλώσσα: Αντωνυμίες (2003).
- Κείμενα για νέους σε απλά ελληνικά. Βιβλίο Α' (2003).
- Κείμενα για νέους σε απλά ελληνικά. Βιβλίο Β' (2003).
- Κείμενα: Καταλαβαίνω και γράφω: Ανθρώπινες σχέσεις (χ.χ.ε.)

3.2 Στάδια εντοπισμού παραδειγματικών αναφορών

Η μεθοδολογία που εφαρμόστηκε στα βοηθήματα που επιλέχθηκαν είναι η ακόλουθη:

- α) Κωδικοποιήθηκαν, με βάση την ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία, οι αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης σε επτά σημεία¹⁷. Σύμφωνα με αυτά, η διαπολιτισμική εκπαίδευση:

16 Η μεθοδολογία αυτή εφαρμόστηκε στο πλαίσιο αναζήτησης στοιχείων διαπολιτισμικότητας στο περιεχόμενο του υποστηρικτικού εκπαιδευτικού υλικού που παρήχθη κατά την προηγούμενη φάση του προγράμματος «Ένταξη παιδιών παλιννοστούντων και αλλοδαπών στο σχολείο για τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση (Γυμνάσιο)». Η επιτροπή αξιολόγησης αυτού του υλικού αποτελείται από τους: Παναγιώτη Ξωχέλλη, Χριστίνα Μαλιγκούδη, Βίκη Παπαγρηγορίου και Φωτεινή Τολουδή. Η εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο υλοποίησης της Β' φάσης του Έργου με επιστημονική υπεύθυνη την Καθηγήτρια του Α. Π. Θ. Ζωή Παπανασούμ. Περισσότερα για τη μεθοδολογία βλ. Φ. Τολουδή, *Τελική Έκθεση Αξιολόγησης: Βαθμός διαπολιτισμικότητας του υποστηρικτικού εκπαιδευτικού υλικού της προηγούμενης φάσης του προγράμματος «Ένταξη παιδιών παλιννοστούντων και αλλοδαπών στο σχολείο για τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση (Γυμνάσιο)»*, Α. Π. Θ. 2007, σ. 6-8. (αδημοσίευτη εργασία, κατατεθειμένη στα Παραδοτέα του Έργου).

17 Συμβούλιο της Ευρώπης, *Τελική έκθεση για την εκπαίδευση και την πολιτισμική ανάπτυξη των μεταναστών (project 7)*, 1980. Μ. Δαμανάκης, «Πολυπολιτισμική - Διαπολιτισμική Αγωγή. Αφετηρία, στόχοι, προοπτικές», *Τα εκπαιδευτικά*, 16 (1989), σ. 75- 87. Ευρωπαϊκή Ένωση- Επιτροπή των Περιφερειών, *Γνωμοδοτήσεις για τη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση*, 23/10/1995 και 12- 13/3/1997. Π. Γεωργογιάννης, «Μοντέλα εκπαίδευσης παιδιών μειονοτήτων και μετακινούμενων πληθυσμών. Ειδικές προτάσεις για τις βαλκανικές χώρες», *Θέματα Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης* (Π. Γεωργογιάννης επιμ.), Αθήνα 1999, σ. 45- 53. Α. Γκότοβος, *Εισαγωγή στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση. Ελληνική και Διεθνής εμπειρία*, Αθήνα 2002. Μ. Δαμανάκης, *Η εκπαίδευση των παλιννοστούντων και αλλοδαπών μαθητών στην Ελλάδα. Διαπολιτισμική προσέγγιση- Διαπολιτισμική Παιδαγωγική*, Αθήνα 2004, σ. 99- 106. Α. Κεσίδου, *Στόχοι και κατευθύνσεις στη διαπολιτισμική εκπαίδευση. Αρθρογραφία για το Μάθημα Π2201*, Α. Π. Θ. ΦΛΣ, Τομέας Παιδαγωγικής 2004- 2005. Γ. Νικολάου, *Διαπολιτισμική Διδακτική. Το νέο περιβάλλον - Βασικές αρχές*, Αθήνα 2005, σ. 220232. Φ. Τολουδή, «Οικονομία και πολυπολιτισμικότητα στο Ομόσπονδο Κράτος της Λαϊκής Δημοκρατίας της Μακεδονίας κατά την περίοδο 1944- 1952: Παρατηρήσεις από τις Βρετανικές πηγές», *Πρακτικά ΚΖ' Πανελληνίου Ιστορικού Συνεδρίου*, Α. Π. Θ. 26- 28 Μαΐου 2006, Θεσσαλονίκη 2007, τ. 2, σ. 640. Α. Κεσίδου, «Διαπολιτισμική Εκπαίδευση», *Λεξικό της Παιδαγωγικής* (Επιμ. Π. Ξωχέλλης), Θεσσαλονίκη 2007, σ. 126- 129. Φ. Τολουδή, *Τελική έκθεση αξιολόγησης του βαθμού διαπολιτισμικότητας βοηθημάτων για αλλοδαπούς και παλιννοστούντες μαθητές*, Έκθεση που υποβλήθηκε στο Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (αδημοσίευτη, κατατεθειμένη στα Παραδοτέα του Έργου ΕΠΠΑΣ), Α. Π. Θ. 2007, σ. 6-7.

- Χαρακτηρίζεται από διάθεση για κατανόηση των προβλημάτων των άλλων και της διαφορετικότητάς τους.
- Χαρακτηρίζεται από αλληλεγγύη, όχι μόνο σε εθνικό ή φυλετικό επίπεδο αλλά και σε κοινωνικό, προκαλώντας αναθεώρηση των κοινωνικοκεντρικών κριτηρίων του σχολείου.
- Χαρακτηρίζεται από σεβασμό στην πολιτισμική ετερότητα και αναγνώριση της ισοτιμίας των πολιτισμών και του μορφωτικού κεφαλαίου του κάθε λαού.
 - Χαρακτηρίζεται από εξάλειψη του εθνικιστικού τρόπου σκέψης, με την απαλλαγή από στερεότυπα, προκαταλήψεις και εικόνες εχθρού, προκαλώντας έτσι επανεξέταση και αναθεώρηση των εθνοκεντρικών κριτηρίων.
 - Αξιοποιεί την εμπειρία των παιδιών στη χώρα υποδοχής, με παραδείγματα και από την καθημερινότητα των χωρών προέλευσης των μαθητών.
 - Παρουσιάζει συγκριτικά στοιχεία από τον πολιτισμό των χωρών καταγωγής και υποδοχής μέσω ενός πλαισίου διαλόγου και συνεργασίας, με στόχο την αλληλεπίδραση αυτών των πολιτισμών.
 - Παρέχει ίσες ευκαιρίες σε ό,τι αφορά τη σχολική και κοινωνική ένταξη των αλλοδαπών, συμβάλλοντας έτσι στη συναισθηματική ασφάλεια και αυτοπεποίθηση των διαφόρων πολιτισμικών ομάδων.

β) Με βάση την κωδικοποίηση αυτή, εντοπίστηκαν στα κείμενα του επιλεγέντος εκπαιδευτικού υλικού οι αναφορές οι οποίες, φανερά ή συνειρμικά, περιείχαν αναγωγές στην έννοια της διαπολιτισμικότητας. Στη συνέχεια, η κάθε αναφορά ανήχθη σε κάποια από τις αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, είτε αποτελούσε εφαρμογή της, είτε υπογράμμιζε την έλλειψή της. Για να διερευνηθεί η βαρύτητα που δίνεται στην ενίσχυση της διαπολιτισμικής συμπεριφοράς των μαθητών, μετρήθηκε και η έκταση αυτών των αναφορών. Ως μονάδα μέτρησης της έκτασης ορίστηκε η τυπογραφική αράδα.

γ) Αμέσως μετά, κάθε διαπολιτισμική αναφορά, ανάλογα με τη θεματολογία της, εντάχθηκε στις παρακάτω θεματικές ενότητες:

- 1α. Θέματα για Μετανάστες/1β. Θέματα για Πρόσφυγες
2. Ιστορικά γεγονότα
3. Κοινωνικά χαρακτηριστικά λαών
4. Πολιτικά χαρακτηριστικά κρατών
5. Πολιτισμικά χαρακτηριστικά λαών
6. Υπογράμμιση πολιτισμικών ομοιοτήτων και διαφορών
7. Εκπαιδευτικά συστήματα
8. Γλώσσα
9. Θρησκεία
- 10α. Παρουσίαση της χώρας προέλευσης/10β. Παρουσίαση της χώρας υποδοχής.

δ) Τέλος διενεργήθηκε ποσοτική ανάλυση και ερμηνεία των δεδομένων της έρευνας.

Έτσι, από το σύνολο των διαπολιτισμικών αναφορών που εντοπίστηκαν σε αυτά τα βοηθήματα Ελληνικής Γλώσσας και Λογοτεχνίας¹⁸, επιλέχθηκαν και προτείνονται, για την προαγωγή της διαπολιτισμικότητας κατά τη διδακτική πράξη, δύο ομάδες παραδειγμάτων:

18 Εντοπίστηκαν 272 διαπολιτισμικές αναφορές που αντιστοιχούν σε 3353. 5 τυπογραφικές αράδες. Πρέπει να σημειωθεί ότι με βάση την ορισθείσα μεθοδολογία στο βοήθημα *Υπόθεση Γλώσσα: Αντωνυμίες* (2003) δεν ανευρέθησαν παραδείγματα διαπολιτισμικότητας. Φ. Τολούδη, *Τελική Έκθεση Αξιολόγησης*, σ. 10.

1. Αναφορές που σχετίζονται με τα ιδιαίτερα πολιτισμικά κεφάλαια των δίγλωσσων μαθητών, με σκοπό να τα ενισχύσουν και να τα εμπλουτίσουν περισσότερο.
2. Παραδείγματα από την καθημερινή ζωή και την πολιτισμική κληρονομιά της «κυρίαρχης ομάδας», με στόχο η κατάκτηση αυτής της γνώσης να συμβάλει στην αποφυγή της περιθωριοποίησης και στην προαγωγή της συναισθηματικής ασφάλειας των δίγλωσσων μαθητών.

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να τονιστεί ότι, η ανάπτυξη διαπολιτισμικής συμπεριφοράς, όχι μόνο σε αυτούς τους μαθητές αλλά και στο σύνολο των πολιτών μιας πολυπολιτισμικής κοινωνίας, αποτελεί προϋπόθεση για την αρμονική συμβίωση όλων των πολιτισμικών της ομάδων. Θα πρέπει όμως επίσης να υπογραμμιστεί ότι το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα επιτυγχάνεται μόνο όταν οι δύο προτεινόμενες ομάδες διαπολιτισμικών παραδειγμάτων αξιοποιούνται ισότιμα, όχι μόνο κατά τη διδακτική πράξη αλλά και ευρύτερα, ως κοινωνική πρακτική¹⁹.

4. Εφαρμογή της πρότασης

4.1 Παραδείγματα για την ενδυνάμωση του πολιτισμικού

κεφαλαίου που φέρουν οι αλλοδαποί και παλιννοστούντες μαθητές από τη χώρα προέλευσής τους

Από τη ανάλυση περιεχομένου στα σχετικά βοηθήματα Ελληνικής Γλώσσας και Λογοτεχνίας προέκυψε η διαπίστωση της σοβαρής έλλειψης αναφορών στις εθνικές ιστορίες των αλλοδαπών μαθητών. Εντοπίστηκαν όμως άμεσες αλλά και έμμεσες αναφορές τόσο στην καθημερινότητα της χώρας προέλευσης όσο και στη λαϊκή της παράδοση. Από αυτές λοιπόν τις αναφορές επιλέχθηκαν και προτείνονται ενδεικτικά κάποιες ως παραδείγματα. Παράλληλα υπογραμμίζεται και ο στόχος στον οποίο θα πρέπει να επικεντρώσει ο εκπαιδευτικός για την αξιοποίησή τους με γνώμονα την πρώτη παράμετρο της πρότασης για την προαγωγή της διαπολιτισμικότητας.

1. Στόχος: Η συντήρηση της μνήμης

«Ο Μπόρις θυμάται το ρώσικο χειμώνα. Αυτό που του λείπει εδώ στην Ελλάδα, ιδιαίτερα τα Χριστούγεννα, είναι ο κρύος χειμώνας και το κατάλευκο χιόνι. Εδώ στην Ελλάδα σπάνια πέφτει χιόνι, αλλά και όταν πέφτει, λιώνει αμέσως. Ενώ στη χώρα του, στη Ρωσία, το χιόνι είναι μπόλικο και κρατάει όλο το χειμώνα. Τότε, σχεδόν όλο το χειμώνα, παίζανε χιονοπόλεμο, κάνανε σκι, πατινάζ ένα σωρό άλλα χειμερινά παιχνίδια».

(Παρελθόν, ρήματα σε -ω, σελίδα 32)

Σημείωση: Ο εκπαιδευτικός ενθαρρύνει το δίγλωσσο μαθητή να αναπολήσει περιόδους από το παρελθόν, κατά το παράδειγμα του μικρού Μπόρις, και να ανακαλέσει σύνολο παραστάσεων και εμπειριών που έχει βιώσει ή τα έχει ως ακούσματα από τους γονείς του. Αυτή η διαδικασία πράγματι συμβάλλει στον εντοπισμό εκείνων των σημείων αναφοράς από ένα άλλο πολιτισμικό και κοινωνικό περιβάλλον που έχουν σχέση με την πορεία της διαμόρφωσης της δικής του προσωπικής ταυτότητας.

2. Στόχος: Η αναζήτηση ανάλογων στοιχείων από τη λαϊκή παράδοση

- Σήμερα, σε αρκετά μέρη του κόσμου, όπως στην Αλβανία αλλά και στην Ελλάδα, υπάρχουν χωριά όπου οι άνθρωποι πιστεύουν ότι υπάρχει ένα φιδάκι που

¹⁹ Για μία πρόταση εφαρμογής της διαπολιτισμικής επικοινωνίας σε ευρύτερο κοινωνικό επίπεδο βλ. ενδεικτικά Γ. Νικολάου, *όπ. π.*, σ. 240-258.

προστατεύει το σπίτι. Για ρώτα κάποιον μεγάλο από την οικογένειά σου τι πίστευε παλιά ο κόσμος για αυτό. Μπορείς να σκεφτείς σε τι μπορούσε ένα φιδάκι να είναι χρήσιμο για το σπίτι;»

(Κείμενα για νέους σε απλά ελληνικά, (2), σελίδα 90)

- «Σε πολλές χώρες η μαύρη γάτα είναι γρουσουζιά. Στη χώρα σου τι γνώμη έχουν οι άνθρωποι για τις γάτες; Τι άλλο πιστεύουν πως είναι γρουσουζιά;»

(Κείμενα για νέους σε απλά ελληνικά, (2), σελίδα 10)

- «...Στην πατρίδα σου έχετε καμιά ιστορία για τη φωτιά; Μπορείς να την πεις με λίγα λόγια;»

(Κείμενα για νέους σε απλά ελληνικά, (1), σελ. 80)

Σημείωση: Η παρακίνηση του μαθητή να αναζητήσει στοιχεία από τη λαϊκή παράδοση της χώρας προέλευσής του, τον βάζει στη διαδικασία της έρευνας. Η ίδια η διαδικασία αναμένεται να του προσδώσει αυτοπεποίθηση, τα αποτελέσματά της δε, σιγουριά.

4.2 Παραδείγματα για την προαγωγή της συναισθηματικής ασφάλειας στο χώρο του σχολείου

Το σύνολο των διαπολιτισμικών αναφορών, που εντοπίστηκαν στα προαναφερθέντα βοηθήματα για αλλοδαπούς και παλιννοστούντες μαθητές και αφορούν στην ενίσχυση της συναισθηματικής τους ασφάλειας, μπορούν να διακριθούν σε τρεις ομάδες. Η πρώτη ομάδα παραδειγμάτων αφορά στην εξοικείωση με αντιπροσωπευτικά θέματα από την κοινωνική πραγματικότητα της χώρας υποδοχής. Η δεύτερη ομάδα αφορά στην κατανόηση σύγχρονων θεμάτων του δημόσιου και κοινωνικού βίου της χώρας υποδοχής, όταν γι' αυτά χρησιμοποιείται μεταφορικός λόγος που παραπέμπει στο πολιτισμικό παρελθόν της κυρίαρχης ομάδας. Η τρίτη αφορά στην ισότιμη συμμετοχή στην γνώση για το πολιτισμικό παρελθόν της κυρίαρχης ομάδας, όταν αυτή η γνώση γίνεται μεν υποχρεωτική για την πλειονότητα αλλά το υποσύνολο αυτό του πολιτισμικού της παρελθόντος δεν αποτελεί και υποσύνολο ευρύτερης κοινής πολιτισμικής κληρονομιάς, οπότε θα το ήξερε ήδη ο δίγλωσσος μαθητής από την πατρίδα του. Στη συνέχεια προτείνονται ενδεικτικά παραδείγματα και από τις τρεις ομάδες και υπογραμμίζεται ο στόχος στον οποίο θα πρέπει να επικεντρώσει ο εκπαιδευτικός κατά την αξιοποίηση τους.

Πρώτη ομάδα: Χαρακτηριστικά παραδείγματα από τον ελληνικό δημόσιο και ιδιωτικό βίο

1. Στόχος: Καλλιέργεια της πεποίθησης για αξιοκρατική αναγνώριση από τη χώρα υποδοχής και για ισότιμη συμμετοχή στην παροχή ευκαιριών

Μια μέρα που ο Μπόρις έπαιζε μπάσκετ με τους φίλους του στο γήπεδο του χωριού, τον πρόσεξε ένας γνωστός προπονητής. Του πρότεινε να πάει το καλοκαίρι σε ένα αθλητικό καμπ. Έτσι κι έγινε. Όταν γύρισε ο Μπόρις, οι φίλοι του ήθελαν να μάθουν τα πάντα για το καμπ. - Δηλαδή πόσες ώρες παίζατε κάθε μέρα; - Το πρωί παίζαμε 2-3 ώρες και το απόγευμα 1-2 ώρες. Αλλά είχαμε και γυμναστήριο και θεωρία. Ο προπονητής μάς έδειχνε τεχνικές, μας έλεγε για τα λάθη που κάναμε. Εγώ έμαθα πολλά πράγματα εκεί. - Παίξατε και σε αγώνα; - Ναι, δυο φορές: Την πρώτη χάσαμε 78-84, αλλά τη δεύτερη φορά το παλέψαμε και κερδίσαμε 82-81. Εκείνη την ημέρα κάναμε μπιτς πάρτι για να γιορτάσουμε τη νίκη. Αλλά την ώρα που χορεύαμε στην παραλία, ξέσπασε μια καταιγίδα. Τρέξαμε όλοι στα καμπ και συνεχίσαμε εκεί ως το πρωί. - Αύριο θα παίξουμε για να μας δείξεις και μας κάτι; - Αύριο μόνο; Κάθε μέρα θα παίζουμε και θα φτιάξουμε φοβερή ομάδα. Έτσι δεν είναι παιδιά; (Παρελθόν, ρήματα σε -ω, σελ. 28)

Σημείωση: Τρία είναι τα σημεία μέσα από τη συγκεκριμένη παραπομπή που τείνουν να ανακουφίζουν από το άγχος τον αλλοδαπό μαθητή και στα οποία προτείνεται να εστιάσει ο εκπαιδευτικός:

α) «...που ο Μπόρις έπαιζε μπάσκετ με τους φίλους του στο γήπεδο του χωριού, τον πρόσεξε ένας γνωστός προπονητής». Συμπέρασμα που θα πρέπει να ενισχυθεί: «Δεν χρειάζεται πάντα να ζεις σε μια μεγάλη πόλη για να γίνει αντιληπτή η αξία σου».

β) «Του πρότεινε να πάει το καλοκαίρι σε ένα αθλητικό καμπ. Έτσι και έγινε. συνεχίσαμε εκεί ως το πρωί». Και στη συνέχεια εξιστορεί τι ωραία που πέρασε και πόσα πολλά έμαθε. Συμπέρασμα που θα πρέπει να ενισχυθεί: «Δεν χρειάζεται να είσαι γηγενής για να συμμετέχεις ισότιμα στις δραστηριότητες της πλειονότητας. Η αξιοσύνη επιβραβεύεται και σε κάνει αποδεκτό».

γ) «Αύριο θα παίξουμε για να μας δείξεις και μας κάτι; - Αύριο μόνο; Κάθε μέρα θα παίξουμε και θα φτιάξουμε φοβερή ομάδα. Έτσι δεν είναι παιδιά;» Συμπέρασμα που θα πρέπει να ενισχυθεί: «Η αντιμετώπιση της πλειονότητας, η οποία δεν κατέχει αυτές τις ειδικές γνώσεις, δεν θα πρέπει να γίνεται από τον αλλοδαπό με έπαρση αλλά με αγάπη και καλή διάθεση». Επιπλέον, θα πρέπει ο εκπαιδευτικός να επιβραβεύσει και την υποδειγματική συμπεριφορά (φιλική διάθεση και αγάπη) που επιδεικνύουν οι γηγενείς μαθητές προς τον αθλητή- συμμαθητή τους.

2. Στόχος: Εξοικείωση με χαρακτηριστικές συνήθειες της ελληνικής σχολικής ζωής

Εσύ πηγαίνεις στο φροντιστήριο; Τι μαθαίνεις εκεί; Σ' αρέσει; Γιατί νομίζεις ότι οι μαθητές στην Ελλάδα πηγαίνουν στο φροντιστήριο; Στην πατρίδα σου πηγαίνουν οι μαθητές στο φροντιστήριο;

(Ενεστώτας, σελ. 31)

Σημείωση: Στο δεύτερο παράδειγμα αυτής της ομάδας ο αλλοδαπός μαθητής, με τη βοήθεια του εκπαιδευτικού, καλείται να γνωρίσει πολύ συνηθισμένες και χαρακτηριστικές συνήθειες και νοοτροπίες της ελληνικής κοινωνίας, όπως την τάση της ελληνικής κοινωνίας να στέλνει τα παιδιά της στα φροντιστήρια, ώστε να μπορεί να τις κατανοεί χωρίς να χρειάζεται πλέον διευκρινίσεις, κάτι που ενδεχομένως θα του δημιουργούσε αίσθημα περιθωριοποίησης ανάμεσα στους συνομηλίκους του.

Δεύτερη Ομάδα: Παραδείγματα για την κατανόηση πολύ γνωστών ονομασιών του σύγχρονου ελληνικού μεταφορικού λόγου με βάση την αρχαιοελληνική τους προέλευση

1. Στόχος: Κατανόηση της προέλευσης των πολλαπλών εννοιών της σύγχρονης λέξης «σειρήνα»

Οι σειρήνες ήταν μισές γυναίκες και μισές πουλιά, πλάσματα που τραγουδούσαν μαγευτικά. Οι ταξιδιώτες που περνούσαν με τα πλοία τους μαγεύονταν από το τραγούδι και το πλοίο τους παρασυρόταν από τα κύματα και τσακιζόταν πάνω στα βράχια. Οι άτυχοι ναύτες καταβροχθίζονταν από τα τέρατα. Ο Οδυσσέας όμως, όταν περνούσε από κει, διέταξε τους ναύτες του να βουλώσουν τα αφτιά τους με κερί για να μην ακούν το τραγούδι. Ο ίδιος ο Οδυσσέας δεν έβαλε στα αυτιά του κερί αλλά διέταξε να τον δέσουν στο κατάρτι του πλοίου για να μην μπορεί να φύγει. Καθώς οι σύντροφοί του αγωνίζονταν να προσπεράσουν τις επικίνδυνες σειρήνες, εκείνος, όρθιος στο κατάρτι βασανιζόταν, γιατί το τραγούδι των σειρήνων τον καλούσε κοντά τους. Αν δεν ήταν γερά δεμένοι στο κατάρτι, σίγουρα δε θα κρατιόταν, θα πήγαινε κοντά τους.

(Παρελθόν, ρήματα σε -μαι, σελ. 34)

Σημείωση: Συχνά στη νεοελληνική γλώσσα χρησιμοποιούνται μεταφορικά λέξεις των οποίων η άγνοια της κυριολεκτικής τους σημασίας είναι δυνατό να προκαλέσει δυσκολίες στην κατανόηση του λόγου, πολύ περισσότερο μάλιστα όταν πρόκειται για

ευρείας χρήσης ονόματα. Με τη βοήθεια παραδειγμάτων από αυτήν την ομάδα περιπτώσεων μπορεί να αποσαφηνιστούν οι κυριολεκτικές σημασίες ονομάτων με αρχαιοελληνική προέλευση, τα οποία χρησιμοποιούνται μεταφορικά από το σύγχρονο νεοελληνικό λόγο αναφερόμενα σε θεσμούς και καταστάσεις, όπως στο συγκεκριμένο παράδειγμα το όνομα «σειρήνα», το οποίο στη σύγχρονη εποχή μπορεί μεταφορικά να αναφέρεται α) σε έναν διαπεραστικό ήχο ή β) σε καταστάσεις που αρχικά μαγεύουν τους ανθρώπους αλλά τελικά είναι τόσο παραπλανητικές που καταλήγουν να τους καταστρέφουν.

Τρίτη Ομάδα: Ισότιμη συμμετοχή με την πλειονότητα στη γνώση ιδιαίτερων στοιχείων από το πολιτισμικό παρελθόν της

1. Στόχος: Η εξοικείωση με σημαντικά στοιχεία της αρχαίας ελληνικής γραμματείας

Ξέρεις για την Οδύσσεια και την Ιλιάδα, τα μεγάλα ποιήματα του Ομήρου για τον πόλεμο της Τροίας και το γυρισμό του Οδυσσέα στην πατρίδα του, το νησί Ιθάκη; Στην Ελλάδα, οι μαθητές διαβάζουν τις ραψωδίες του Ομήρου εδώ και 2500 χρόνια.

(Παρελθόν, ρήματα σε -ω, σελ. 24)

Σημείωση: Η μελέτη των ομηρικών επών αποτελεί για τους αρχαίους Έλληνες αλλά και τους Νεοέλληνες αναπόσπαστη συνήθεια - ενίοτε και προτεραιότητα- της μαθητικής τους και όχι μόνο γνώσης. Η ίδια εκπαιδευτική επιλογή φαίνεται να αποτελεί παιδαγωγική αναγκαιότητα και για το μεγαλύτερο μέρος των ευρωπαϊκών χωρών από την ελληνιστική εποχή έως σήμερα. Ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να δώσει τη δυνατότητα στον αλλοδαπό μαθητή να συμμετάσχει ισότιμα με τους γηγενείς μαθητές στη γνώση εκείνων των στοιχείων της αρχαίας ελληνικής γραμματείας που αποτελούν μαθησιακή προϋπόθεση στη γνωσιακή εξέλιξη της κυρίαρχης πολιτισμικής ομάδας του σύγχρονου ελληνικού κράτους.